

Uskontotieteen objektiivisuudesta

Jaakko Närvä

Johdanto

Uskontotieteilijät ovat ihmistieteiden ymmärtävän perinteen mukaisesti toisinaan ajatelleet, ettei objektiivisuus ole mahdollista, vaan se on lopulta tosiasioiksi väitettyä, tutkijoiden konstruoimaa arvo- tai merkitysmaailmaa (ks. Kamppinen 2009, 137; Raatikainen 2005, 39–40, 45–48). Tällöin on nähdäkseni ajateltu yksinkertaistetusti siten, että käsitteellisyys ja käsitteiden arvoväritteisyys sekä asiayhteyssidonnaisuus sulkevat pois objektiivisuuden eli tutkijoiden käsityksistä riippumattomat varmat, tarkat, tai essentialistiset totuudet. Jos objektiivisuuden on katsottu olevan mahdollista, sen on tulkittu voivan toteutua vain luonnontieteissä, ei merkitysten ihmistieteellisessä tutkimuksessa, joka on katsottu subjektiiviseksi tulkintatavaksi (Raatikainen 2005, 39–40).

Ajatus on ehkä jatkunut seuraavan tyyppisesti: Luonto ei välitä merkityksistä, joten sen osalta jokainen voi omaksua mielestään objektiivisen näkökulman, oli siinä sitten kyse tosiasiaiksi väitetystä arvokannasta tai aidosti varmasta totuudesta.¹ Ihmistieteet sen sijaan tarkastelevat merkityksiä, eikä ole eettistä, humaania, eikä tutkijan ja tutkittavan välisen vuorovaikutuksen ja tietojen saamisen kannaltakaan toimivaa esittää omia ”objektiivisia”, eli oikeiksi tai yleisiksi katsomiaan totuuksia (merkityksiä) toisten totuuksista (merkityksistä).² Totuuskysymyksiin ei oteta kantaa. Tällainen olisi länsimaalaispainotteista vallankäyttöä. Tutkittavat on huomioitava pikemminkin kanssatutkijoina kuin kohteina. Uskontotiede, muiden ihmistieteiden tavoin, on käsiteltävä ymmärrystä tavoittelevaksi toiminnaksi, ja se eroaa luonnontieteistä olennaisesti tai kokonaan³.

Vakiintunut uskontotieteellinen käsitys kuitenkin on, että uskontotiede on empiirinen (Pesonen & Utriainen 2020, 29) eli havaintoihin, ei esimerkiksi mielipiteisiin, perustuva tieteenala, joka täten noudattaa tieteellisen tutkimuksen perustavaa lähtökohtaa. Tällainen tuntuu selvästi viittaavan objektiiviseen pyrkimykseen. Koetan tässä katsauksessa selvittää kysymystä uskontotieteen objektiivisuudesta.

¹ On tietysti yksinkertaistus, ettei luonto välitä merkityksistä. Ihminenkin on merkityksineen luonnonilmiö, ja enemmän tai vähemmän vastaavia kokemustiloja esiintyy muillakin eläinlajeilla, kuten orangeilla, ja voitaisiin ehkä tavata myös avaruuslajeilla. Kun puhutaan luonnosta luonnontieteen tutkimuskohteena, tarkoitetaan merkitysten ulkopuolisia elottomia luonnonilmiöitä (kuten kiviä, pilviä ja kvantteja) sekä eliöitä ja niiden osa-alueita (kuten kasveja ja niiden yhteyttämistoimintoja ja eläinten hermojärjestelmiä).

² Ihmistieteiden tutkimuskohde ovat merkitykset eli ihmistietoinen kokemus- tai elämysmaailma. Merkityksiä käsitteellistetään muun muassa tunteina, arvoina, mielipiteinä, uskomuksina, ajatuksina, sisäisinä totuuksina, ideologioina ja perinteinä. Merkityksiä ei ihmistieteellisenä tutkimuskohteena määritä myönteisyys, vaan merkityksiä ovat myös esimerkiksi tappio kilpailussa, työttömyys yhteiskunnallisena ongelmana, masennus ja sota. Ihmisten toimintaakin, kuten rituaalien tekemistä tai kulutuskäyttäytymistä, tarkastellaan olennaisesti merkitysulottuuksiin liittyen.

³ Ks. tästä asiasta Raatikainen 2005, 41, 45–48.

Tieteellinen objektiivisuus

Filosofi Charles Peirce määritteli tieteellisten tutkimustulosten objektiivisuuden siten, että niiden on määrädyttävä kaikkiin ihmisiin vaikuttavan ulkoisen pysyvyyden (*external permanency*) mukaan, sellaisen, johon tutkijan ajattelulla ei ole mitään vaikutusta. Objektiivisuus on toisin sanoen tuloksen määräytymistä vuorovaikutuksesta sellaisten kohteiden kanssa, jotka ovat olemassa riippumatta niitä koskevasta käsityksistä.⁴ Näin tutkijoiden on myös mahdollista päästä yksimielisyyteen tuloksista. (Niiniluoto 1980, 82–83.) Ainakin periaatteessa, sillä usein ongelmat ovat niin mutkikkaita, ettei niistä ole käytännössä helppo saavuttaa yksimielisyyttä. Ulkoinen pysyvyys ei tarkoita pitkäkestoisuutta, vaan sitä, etteivät kohdetta koskevat käsitykset muuta sen olemassaoloa eivätkä ominaisuuksia. Tällainen kohde on voinut olla hyvin lyhytkestoisestikin, kuten yksittäinen salama, olla pitkäkestoinen, kuten kivi, tai tulla olemaan.

Loogiset positivistit olettivat 1920–30-luvuilla, että on saavutettavissa täydellinen objektiivisuus.⁵ Tieteen oletettiin lähtevän puhtaista tai erehtymättömistä havainnoista, joista sitten ajateltiin tehtävän yleistäviä päätelmiä. Tätä tulkintaa ryhdyttiin kuitenkin kyseenalaistamaan jo loogisen positivismin kukoistusvuosina. (Ks. Raatikainen 2014.)

Kuvaan seuraavassa nykyisin onnistuneeksi katsotun objektiivisen tiedon saavuttamisen kriteerien kokonaisuuden. Näkisin tämän kokonaisuuden objektiivisuuden määritelmän jatkona tai objektiivisuuden laajempänä luonnehdintana. Siinä objektiivisuus liitetään osaksi tieteellisen, järkipäraseksi kutsutun tiedon kriteereitä. Ne kertovat, mihin seikkoihin objektiivinen tieto yleisesti ottaen perustuu ja sen varmuusluonteesta. Kriteerit ovat hypoteesien testattavuus tai koeteltavuus ja niiden ankara koettelu, kriittisyys kaikessa, tutkimusten julkinen tarkistettavuus sekä tieteen autonomisuus, itsensäkorjaavuus ja edistysvyys. Tulkitsen hieman, yhdistän ja tiivistän seuraavassa filosofien Leila Haaparanta, Ilkka Niiniluoto ja Raimo Tuomela esityksiä aiheesta.

Hypoteesi on ongelman ratkaisua koskeva ehdotus tai oletamus. Sen testattavuus tarkoittaa, ettei hypoteesi saa olla havaintoperusteista tarkistamista vastustava tai väistävä. Hypoteesina ei saa esittää esimerkiksi jotakin sellaista, jonka vain minä voin ymmärtää tai joka on salattuna tietona mahdotonta paljastaa, tai vihjailevaa tai havainnollisen tarkistamisen mahdollisuutta jatkuvasti uusien selittelyin väistelevää näkemystä.⁶ Koettelu, siis pyrkimys selvittää hypoteesin paikkansapitävyys, on ankaraa. Omaan ratkaisuehdotukseensa ei saa suhtautua miellyttävän lupaavana oivalluksena tai ratkaisuna, jolle varmasti löytyy puoltoa. Tällainen asenne johtaa

⁴ Niihin ei siis vaikuta se mitä mieltä niistä ollaan tai kuvataanko niitä totuudenmukaisesti vai ei, tai ajatellaanko niitä lainkaan tai tiedetäänkö niiden olemassaolosta mitään.

⁵ Loogiset positivistit olivat aikansa arvostettuja ja nykyäänkin merkittävinä pidettyjä filosofejia, jotka muodostivat niin sanotun Wienin piirin.

⁶ Testattavuus on hypoteesin yksi niin sanottu etukäteis- tai perusvaatimus. Muut ovat, että hypoteesin on oltava johdonmukaisesti esitetty (loogisesti ristiriidaton), mahdollisimman täsmällinen tai selkeä, yhteensopiva tai nähdäkseen ainakin keskusteluyhteydessä aikaisemman tutkimuksen tai ymmärryksen kanssa, sekä annettava tutkiuksen lähtökohta- tai taustatiedot, kuten siihen liittyvät säännönmukaisuudet. Hypoteesin on myös oltava tiedollisesti mahdollisimman antoisa. Hypoteesi kuitenkin keksitään luovasti ja sitä lähdetään muotoilemaan arvelujen pohjalta. Tieteelliselle keksimiselle ei ole mitään mekaanisia tai päättelysääntöjä, vaan se on vapaata. (Haaparanta & Niiniluoto 1995, 62; Niiniluoto 1983, 133.) Keksiminen tapahtuu monenlaisissa tilanteissa ja eri asioiden vaikutuksesta. Siihen vaikuttavat esimerkiksi unet, elämäkokemukset, arvot, arkikeskustelut ja persoonalliset ominaisuudet. Usein keksiminen on myös raakaa työtä: ideoiden, ymmärryksen ja löytöjen keskittynyttä pohjimista ja tavoittelua.

helposti vahvistusharhaan, jossa valikoidaan tahattomasti tietoja niin, että ne vaikuttavat tukevan hypoteesin esittäjän ennakkokäsitystä. Hypoteesiaan on kaunistelemattomasti epäiltävä ja tiukasti selvitettävä, pitääkö se tosiaan paikkansa, kuinka uskottava, vahva tai heikko se on, tai kumoutuuko se kokonaan.

Kaikkea tulee voida epäillä tai kritisoida – paitsi hypoteeseja ja tuloksia myös esimerkiksi ennako-oletuksia, käsitteitä, päättelyä, koeasetelmia ja havaintomenetelmiä. Vain julkiset, avoimesti esitetyt havaintoihin ja loogiseen ajatteluun nojaavat perusteet, jotka muut asianmukaisen koulutuksen saaneet voivat tarkistaa, kelpaavat. Onnistuneet perustelut pakottavat muutkin hyväksymään tulokset, ja toisaalta aiheellinen kritiikki heikentää niitä tai tuottaa niiden hylkäämisen. Tieteen autonomisuuden kriteeri painottaa, ettei tutkimustuloksia saa arvioida minkään subjektiivisen asian, kuten tunteen, jääräpäisyyden, ideologian, dogmin, perinteen, taloudellisen edun tai tieteen ulkopuolisen auktoriteetin nojalla. Tulosten perustelu kuuluu siis vain tiedeyhteisölle. Käytännössä subjektiiviset seikat vaikuttavat tutkimukseen aina enemmän tai vähemmän, mutta tieteellistä menetelmää kurinalaisesti käyttämällä subjektiivisten sisältöjen oletetaan kuitenkin pitkällä aikavälillä vähenevän. Tätä korostaa tieteen itsensäkorjaavuus. Se tarkoittaa, että tutkimuksen virheitä on voitava aina korjata ja korjataan, kunkin hetken ja asian perustavista taustaoletuksista lähtien. Näin tieto edistyy eli kasvaa määrältään sekä paranee totuudenmukaisuudeltaan.

Tällaiseen objektiivisuuskehykseen sisältyy ymmärrys, etteivät täydelliset ja täysin arvovapaat tai puolueettomat havainnot, käsitteet ja totuudet ole mahdollisia. Niiden taustalla on väistämättä lajityypillinen havainto- ja kokemusjärjestelmämme, psykologiamme ja esiymmärryksemme, kuten osin tiedostamaton tapamme nähdä maailmaa muun muassa kasvuympäristömme pohjalta. Tieteelliset tutkimukset ovat poikkeuksetta tavalla tai toisella arkihavainto-, tulkinta tai teoriapitoisia, riippuvaisia kulloinkin kehitetyistä havaintovälineistä, kontekstisidonnaisia ja rajattuja. Objektiivisuuden ja subjektiivisuuden välillä on, ja voi ainoastaan olla, aste-ero, ei jyrkkää laatueroa; kaikki tiede on aina enemmän tai vähemmän subjektiivista. Arkiväitteet ovat ”subjektiivisia” verrattuna tieteelliseen tietoon, ja nykypäivän tiede ”subjektiivista” tulevaisuuden edistyneempään tieteeseen nähden. Näin ollen tieteelliset havainnot ja käsitteet on aina ymmärrettävä avoimiksi. Niiniluotoa mukaillen voisi sanoa, että tutkimuskohteet tai niiden ominaisuudet sekä löydetään että keksitään yhtä aikaa. (Ks. Haaparanta & Niiniluoto 1995, 14–17; Niiniluoto 1980, 81–84, 157–158, 168–169, 223–224, 230, 237–328; Niiniluoto 1983, 125–134, 137–142; Tuomela 1994, 55–56.)⁷

Tieteelliset tulokset, kuten kaikki muutkin inhimilliset merkitykset ja niiden ilmaisut, ovat aina konstruktioita. Olennaista on kuitenkin huomata, että niiden ja subjektiivisten käsitysten, kuten luulojen ja mielipiteiden, väliset aste-erot todellisuutta vastaavuudessa ovat merkittäviä. Jos kaikki konstruktioit oletetaan totuudenmukaisuudeltaan samanarvoisiksi, minä olen neurologiaa opiskelemattomana yhtä pätevä neurologi kuin oikea neurologi.

Loogisen positivismin tietokäsitykseen sisältyi myös oletus, ettei ole muunlaista tietoa kuin tieteellinen tieto, ja että vain tieteelliset tiedot ovat ihmiselämän kannalta mielekkäitä. Kaikki

⁷ Jopa matematiikka on tällä tavoin väistämättä ”epätarkkaa”. Nykyistä matematiikkaa ei voi pitää lopullisena tai ikuisesti muuttumattomana totuutena (täydellisenä ”objektiivisuutena”), eikä matemaattisia käsitteitä löydy kuin taivaasta tipahtaneina täysin kontekstiriippumattomasti. Matematiikka on teoriapitoista ja matemaattiset keksinnöt liitoksissa aikansa matemaattisiin käsitteistöihin, havaintoihin ja havainto- ja ajatteluvälineisiin, kuten tietokoneiden kehitykseen, ja tutkijoiden tavoitteisiin. (Närvä 2014, 8–9.)

muut ”tiedot” tai uskomukset katsottiin hölynpölyksi. Positivismi oli siis skientististä, tiedeuskovaista. Kaikkien ihmiselämän ongelmien oletettiin olevan tieteellisesti ratkaistavissa. Tieteellinen todellisuuskäsitys miellettiin ikään kuin maailmankatsomukseksi, joka aivan kuin automaattisesti johtaa parhaisiin arvoihin ja elämänratkaisuihin. (Ks. Raatikainen 2005, 43–45; Raatikainen 2014.)

Loogisen positivismin jälkeinen tieteenfilosofinen ymmärrys kuitenkin on, että on monenlaista ja monin eri tavoin mielekästä tietoa, ja ettei objektiivinen tieto ole tarkoituksenmukaista läheskään kaikissa yhteyksissä. Meillä on esimerkiksi elämämme kannalta toimivaa ja mielekästä arki- ja arvotietoa, niin älyllisesti kuin taitojen, tuntojen ja vaistojen tasolla, jota ilmaistaan muun muassa arjen, uskonnollisin, elämänfilosofisin ja taiteellisin käsittein. Taiteellisia tuotteita kutsutaankin usein tutkielmiksi, ja aivan syystä, esimerkiksi ihmiselämän kuvioiden avaamiskykynsä vuoksi. Tällaisia tiedon muotoja ei voi korvata objektiivisilla todellisuuden kuvailuilla. Ymmärretään myös, ettei tiede (tai mikään muukaan järjestelmä) automaattisesti johda parhaimpaan tai ”korkealaatuisimpaan” ihmiselämään, vaan vastuu on ihmisellä itsellään, yksilöllisesti, yhteisöllisesti ja ihmiskuntana. Tiedettäkin, perustaltaan vain yhdenlaista tiedonhankintatapaa, voidaan käyttää sekä hyvään että pahaan. Moni kyllä näkee ”tieteellisen maailmankuvan” ihmiselämälle parhaimpana. On se sitä tai ei jollakin mittarilla, se ei kuitenkaan ole tiedettä tai maailman ja ihmiselon totuudenmukainen (objektiivinen) kuvaus, vaan aate, jossa arvostetaan tieteellistä ajattelutapaa ja todellisuuskäsitystä elämän ohjenuorina.

Edellinen luullakseni antaa selvennystä, kuinka luonnontieteessä objektiivisen tiedon hankkiminen on mahdollista, ja kuinka objektiivinen tieto ei sinänsä tarkoita kenenkään tuntojen ja arvojen polkemista. Oletuksilla objektiivisen tiedon mahdottomuudesta ja sisäänrakennetusta vallan väärinkäyttöluonteesta ei siis voi perustella uskontotieteen tai muidenkaan ihmistieteiden ei-objektiivisuutta. Loogisen positivismin kaiut lienevät vaikuttaneen ihmistieteellisiin näkemyksiin objektiivisuudesta (Raatikainen 2005, 50).

Onko merkityksiä mahdollista tutkia objektiivisesti?

Mutta voiko merkityksistä kuitenkaan esittää mainitunlaistakaan, mielekkäästi määriteltyä objektiivista tietoa? Miten subjektiiviset kokemustilat voidaan ikään kuin kääntää ulkoisiksi ja muodostaa niistä objektiivista tietoa?

Elämysmaailmamme on sikäli erikoinen luonnonilmiö (on luonnon taustalla, ympärillä tai osana sitten ehkä vielä jotakin laajempaa todellisuutta tai ei), että se on olemassa sekä subjektiivisena eli elämyksellisenä tilana että objektiivisena kohteena. Eläimet, joille merkitysmaailma on kehittynyt, kuten ihminen, tuntevat sitä subjektiivisesti. Merkitysten kokeminen ei tarkoita, etteikö tämä ”sisäinen ilmiö” olisi todellisesti olemassa. Elämyksellisyys on tämän ilmiön ominaisuus, ei sen olemattomuuden peruste. Merkitystodellisuus on maailmankaikkeuden yhdenlainen elementti tai ilmiö (ainakin ihmistietoisuuden osalta). Se sijaitsee todellisuudessa ja sitä voidaan havainnoida ulkopuolelta, myös objektiivisesti.

Merkitysten objektiivisessa tutkimuksessa niitä tarkastellaan tieteellisellä menetelmällä, jonka kehityksessä noudatetaan edellä mainittuja tieteellisen, objektiivisen tiedon kriteerejä. Luonnontieteissä vakiintui 1800-luvulla hypoteettis-deduktiivinen tutkimustapa, jossa edetään ongelmien havaitsemisesta hypoteesien keksimiseen ja niiden testaamisen kautta tutkimustuloksiin. Ihmistieteiden hermeneuttinen menetelmä on samankaltainen. Niinluoto viittaa filosofi

Wolfgang Stegmülleriin, joka kuvaa, kuinka kvasaarien tutkimus ja Walther von der Vogelweiden runon tulkintaprosessi etenevät samalla tavoin. Kummassakin tapauksessa aineistojen yksityiskohtia selitetään kokonaisuutta koskevilla oletuksilla samalla, kun näitä oletuksia korjataan ja tarkennetaan aineiston perusteella yhteensopiviksi sen kanssa. Kyse ei ole kehäpäättelystä, vaan ajattelun spiraalimaisesta etenemisestä. Näin myös hermeneuttisessa menetelmässä tapahtuu paitsi hypotetisointi myös hypoteesien testaaminen tai koettelu aineistollisten havaintojen ja johdonmukaisen päättelyn avulla. Se ei siis ole vain varmistamattomien, subjektiivisten olettamusten tai tulkintojen esittämistä. (Niiniluoto 1983, 167–176; Haaparanta & Niiniluoto 1995, 61–69, 74–76.)

Aineisto voi olla esimerkiksi tutkittavan tahon tuottama teksti tai esine, kuten miekka tai rakennus, tai tutkijan tekemä haastatteluaineisto tai käyttäytymisen kuvaus. Se kertoo tai heijastaa tarkasteltavia merkityksiä, joita ei voi ilman konkreettisia aineistoja havainnoida. Emmehän suoraan pääse ”toisen pään sisään” (ellei aito telepatia ole mahdollista). Aineiston on oltava tallennettu, esimerkiksi muistikuva jutustelusta ei riitä.⁸

Tieteellisen menetelmän avulla tapahtuva selittäminen on yleisesti ottaen ilmiöiden kattavamman tai syvemmän luonteen tai toiminnan valaisemista asettamalla niitä systemaattisesti laajempiin asiayhteyksiin. Pelkästään säännönmukaisuuksien selittäminen kausaali- eli syyseuraussuhdelaein on liian ahdas ja vanhentunut käsitys tieteellisestä selittämisestä. Kausaalinen selittäminen voi olla myös yksittäiskohtaisten (ei lainomaisten) syiden perustelemista, ja lisäksi on muun muassa funktionaalisia selityksiä, jotka esittävät osan oleellisen vaikutuksen, seurauksen, tarkoituksen tai merkityksen kokonaisuudessa. (Ks. Haaparanta & Niiniluoto 1995, 72–74; Kokkonen & Reiluja 2023; Niiniluoto 1983, 258–263; Raatikainen 2005, 45, 55.) Funktionaalinen selitys kertoo vaikkapa synapsin tarkoituksen hermojärjestelmässä tai henkiparannuksen merkityksen suomalaisessa ufoharrastuksessa. On myös pohdittu, missä määrin tulisi puhua pikemminkin selittävästä malleista, mekanismeista ja rakenteista (Kokkonen & Reijula 2023).⁹

Hermeneuttista menetelmää voidaan pitää hypoteettis-deduktiivisen menetelmän väljänä muotona. Hypoteettis-deduktiivinen menetelmä kehitettiin paljolti luonnonlakien tyyppisille ilmiöille ja sitä on sanottu kokeellisen tutkimuksen täsmennykseksi (Haaparanta & Niiniluoto 1995, 61–63; Kokkonen & Reijula 2023). Hermeneuttista tutkimustapaa luonnehtii keskeisesti puolestaan laadullinen ote, jossa pyritään ymmärtämään usein yksittäisiä tai ainutkertaisia merkitysaineistoja, perustellen tutkimustuloksia kontrolloiduin tai järjestelmällisin havainnoin. (Haaparanta & Niiniluoto 1995, 74–76). Väljyys johtunee merkitystodellisuuden monimutkaisuudesta, muuttuvaisuudesta ja vähemmän lainomaisuudesta, eli voisi sanoa sen ”laskentaperusteiden” mutkikkaisuudesta. Siitä on vaikeampi esittää tarkkoja säännönmukaisuuksia ja kausaalilakeja kuin luonnonilmiöistä. Näin ollen ihmistieteet ovat täsmällisyydeltään ja loogis-matemaattisuudeltaan luonnontieteitä heikompi tutkimusalue. Heikkous ei kuitenkaan tarkoita huonoutta, vaan merkitysilmiöitä voi tarkastella hyvin tai huonosti niiden tutkimusmahdollisuuksien puitteissa. (ks. Haaparanta & Niiniluoto 1995, 74–76; Tuomela 1994, 58.)

⁸ Merkitykset ovat abstrakti ilmiö, mutta tämä ei siis tarkoita, etteikö niitä voitaisi katsoa niitä koskevien aineistojen kautta ulkoisesti. Vastaavasti luonnontieteissä havainnoidaan myös hyvin abstrakteja ilmiöitä, kuten kvanttitapahtumia, jotka samalla saattavat kestää vain häviävän pienen hetken.

⁹ Tosin funktionaalisten selitysten on perusteltu palautuvan kausaaliin selityksiin (Niiniluoto 1983, 259–260, 303).

Toisaalta heikoksi luonnehdittavuudestaan huolimatta monet merkitysilmiöt havaitaan ihmistieteissä toistuviksi ja säännönmukaisiksi, kuten massahysteriat ja intuitionvastainen ajattelu. Merkityksiä myös tutkitaan usein kvantitatiivisesti, kuten tilastollisesti, ja toisinaan kokeellisesti, ja toisaalta taas kokeellisuus, matemaattisuus, säännönmukaisuudet ja kausaalilait eivät toteudu läheskään kaikessa luonnontieteellisessä tutkimuksessa (ks. Järnefelt 2013; Raatikainen 2005, 49–50). Eläinten käyttäytymistä luonnollisessa ympäristössään ei voi tutkia koelaboratoriossa, ja käyttäytymisen kuvaaminen ja selittäminen tapahtunee paljolti laadullisin termein. Niiniluodon (1983, 178) mukaan kontrolloitujen havaintojen teko (eivät kokeet) on käytännöllisistä ja eettisistä syistä keskeinen tutkimustapa myös luonnontieteissä. Edelleen, kuten Panu Raatikainen (2005, 49) huomauttaa, esimerkiksi alkuräjähdyksen, elämän synty ja dinosaurusten sukupuutto ovat ainutkertaisia luonnontieteen tutkimuskohteita. Luonnon- ja ihmisten välillä on siis monia aste-eroja (kuten subjektiivisuuden ja objektiivisuudenkin välillä on aste-ero), mutta ne ovat yleiseltä luonteeltaan samantapaisia.

Merkityksiä voi siis toki tutkia objektiivisesti, ja näin uskontotieteessä tehdäänkin uskonnollisten ja niihin kiinnostavasti liittyvien merkitysten osalta. Tällöin niitä kuvataan ja selitetään esimerkiksi etnografisesti, historiallisesti, sosiologisesti ja psykologisesti.

Kuitenkin, vaikka objektiivisuudessa on kyse nimenomaan totuudenmukaisuudesta, saatetaan sanoa, kuten alussa todettu, ettei uskontotieteessä oteta kantaa totuuskysymyksiin. Heikki Pesosen ja Terhi Utraisen (2020, 27, 29) selventävän luonnehdinnan mukaan kyse on siitä, ettei oteta kantaa uskonnon totuuksiin, arvoteta uskontoja ja niiden totuuksia paremmuusjärjestykseen, eikä lähestytä uskontoja henkilökohtaisesti, vaan pyritään niiden puolueettomaan empiiriseen tutkimukseen. Uskontotieteessä ei siis väitellä uskontotuuksien paikkansapitävyyksistä eikä arvioida uskontojen hyvyttä tai huonoutta suhteessa tai toisessa (ensisijaisesti, ks. alla luku Normatiivinen uskontotiede). Pesonen ja Utrainen painottavat tieteellistä ajattelutapaa eivätkä kiistä sitä, etteikö uskontotieteessä otettaisi objektiivisuusnäkökulmasta kantaa uskonnollisten ilmiöiden piirteisiin.

Toinen asia on, onko objektiivinen näkökulma merkityksiin merkityksellinen vai epäkiinnostava. Tästä jokainen muodostakoon oman näkemyksensä, mutta annan tämän pohdintaan hieman aineksia seuraavissa luvussa. Ilmiöiden objektiivinen hahmottaminen on joka tapauksessa tieteen tapa, myös uskontotieteen – osittain, tästä myös lisää seuraavassa.

Luonnon- ja uskontotieteellisen objektiivisen tutkimuksen eroja

Luonnon- ja uskontotieteen välisten aste-erojen lisäksi niiden välillä on tiettyjä laatueroja, joiden vuoksi ihmistieteellistä menetelmää ei mielestäni voida kokonaan palauttaa luonnontieteelliseen menetelmään. Uskontotieteellinen, ja ylipäätään ihmistieteellinen, objektiivinen tutkimus eroaa luonnontieteellisestä merkitysten kaksitasoisuutensa, intentionaalis-teleologisen selittämistapansa, laadullisen tiedon välttämättömyytensä, ymmärtämispitoisuutensa sekä pääosin tiedon käyttötavoitteensa puolesta. Katsotaan näitä seikkoja.

Luonnontieteellisen tutkimuksen yhteydessä merkityksiä esiintyy yleensä, ellei aina, yhdellä tasolla eli tutkijan käsitejärjestelmässä, kun taas ihmistieteisiin liittyen aina kahdella tasolla eli sekä tutkijan että tutkittavan käsitejärjestelmässä (Niiniluoto 1983, 168). Näin ollen esimerkiksi uskontotieteelliset ja uskonnolliset käsitteet voivat sisältää samankaltaisia piirteitä, kuten

saman uskonkappaleen kuvailuja. Tutkijat ja tutkittavat saattavat myös esimerkiksi antaa vinkkejä toistensa maailmankatsomuksiin ja tutkittavat tutkimuksen kehittelyyn. Vuorovaikutuksessa kanttarellin tai mustekalan kanssa ei ole tällaisia ulottuvuuksia.

Ihmistieteisiin liittyvä kahden tason merkitystodellisuus ei kuitenkaan tarkoita, että mainitut merkitystasot tulisi käsittää samanlaatuisiksi tai että tutkimustuloksia voisi perustella tutkittavien käsityksillä. Saman uskonkappaleen asiayhteys ja tarkastelutapa ovat eri merkitystasoilla erilaiset. Uskova käyttää uskonsa tai inspiraationsa menetelmää ja tutkija hermeneuttista menetelmää, tutkimuksen tulokset ja niiden perustelut esittää tutkija hän on niistä vastuussa.

Intentionaalis-teleologinen selittäminen tarkoittaa ihmisten toiminnan selittämistä heidän toiminnalleen itse esittämiensä merkitysten, kuten päämääriensä, uskomustensa ja toiveidensa valossa (Haaparanta & Niiniluoto 1995, 73–74; Raatikainen 2005, 55). Tutkija esittää siis tutkittavan toiminnan syyksi tutkittavan kertoman ilmimerkityksen, usein tutkittavan jonkin merkitysjärjestelmän tai kulttuurisen ”logiikan” avaamisen muodossa. Uskontotieteessä tutkittavan merkitystä kutsutaan emic-kategoriaksi tai tutkittavan näkökulmaksi. Intentionaalis-teleologinen selittäminen ei ole mahdollista esimerkiksi tähtisikermien, verisolujen ja sammakoiden kohdalla.

Uskontotieteellisenä selityksenä tutkittavan antama merkitys ei tarkalleen ole enää tutkittavan oma näkökulma, vaan tutkijan muodoste, jossa hän on asettanut kyseisen selityksen tutkimuskehikseen sen tarkoituksen mukaisesti. Tässäkin siis tutkimuskohde ja menetelmä on tiukasti koetettava erottaa toisistaan.¹⁰

Tutkittavan merkityksistä on mahdollista, ja usein tarpeen, edetä kuvaamaan ja selittämään piiloisia eli sellaisia merkityksiä, joita tutkittava ei tiedosta, eikä tutkijakaan ennen kuin hän havaitsee niitä.¹¹ Tällaisia piilomerkityksiä kutsutaan uskontotieteessä etic-näkökulmaksi. Piilomerkitysten tarkastelu tapahtuu käsittelemällä niitä ilmimerkitysten ulkopuolisten ilmiöiden kautta. Näitä ovat esimerkiksi laajemmat kulttuuriset, yhteiskunnalliset ja historialliset yhteydet, psykologiset, biologiset ja fysiologiset ilmiöt sekä luonnollisen ja esineellisen ympäristön tapahtumat.

Mielestäni on selvää, että pitäytyminen vain tutkittavien ilmimerkityksiin selityksinä jättäisi suuren määrän merkittävää tietoa pois. Ihmisen toiminnan ja esimerkiksi uskomusten syy voi todellisuudessa olla joku toinen mitä tutkittava itse uskoo, kuten jokin neurologinen tekijä, tai täydentää tutkittavan käsitystä oleellisesti (mikä ei tarkoita, etteikö kokijan näkökulmalla olisi omanlaistaan tiedollista arvoa ja etteikö se olisi tärkeä). Edelleen, merkitys sisäisenä tilana ei tietenkään tarkoita, että sen sisältöön vaikuttaisivat vain kehon sisäiset asiat. Esimerkiksi jokin

¹⁰ Esimerkiksi valtasuhteita paljastava diskurssianalyysi ei ole tutkittavaan diskurssiin osallistumista, vaan objektiivista tutkimusta, jos siinä ei siis suoraan arvostella ilmeisiä tai paljastettuja valtasuhteita ja tutkimus tehdään edellä kuvatulla tavoin hermeneuttisen menetelmän puitteissa hyvin. Tutkimuksen toteuttamiseen vaikuttaa toki tutkijan ymmärrys ja kokemus vallasta, ja tässä mielessä tutkimus on aina valtasuhteisiin arvokantaa ottavaa. Mutta kuten todettu, kaikkeen tutkimukseen sisältyy poikkeuksesta vastaavaa subjektiivisuutta tutkimuskohteeseen liittyen, luonnontieteissäkin. Edelleen, ihmistieteelliset tutkimustulokset tai ”tutkimuskonstruktiot” mahdollistavat esimerkiksi arkisten, uskonnollisten, tai valtasuhteisiin liittyvien merkitysten rakentamisen arkisesti, uskonnollisesti ja vallankäytöllisesti. Nämä ovat eri asetelmia kuin itse tutkimus, mutta tässä mielessä paitsi ihmis- myös luonnontieteet ovat aina epäsuorasti sosiaalisen todellisuuden rakentamista. Tämä ei kuitenkaan kumoa tieteellisten tulosten totuudenmukaisuutta verrattuna esimerkiksi jääräpäisiin mielipiteisiin.

¹¹ Ilmi- ja piilomerkityksen käsitteissä olen soveltunut Niiniluodon (1983, 171–173) esitystä merkitysten muodoista.

tulvaa koskeva uskonnollinen uskomus on voinut saada alkunsa todellisesta tulvasta, jolloin tämä on huomionarvoista tietoa uskomuksen syntyisistä.¹² Luonnonilmiöiden tarkastelu uskomusten selittämiseksi ei riko luonnon- ja ihmistieteiden työnjakoa, sillä ihmistieteiden tutkimuskohteina ovat edelleen merkitysilmiot, eivät luonnonilmiöt sinänsä niiden itsensä kiinnostavuuden vuoksi.

Vaikka etic-selitykset voivat uskontotieteessä olla teoreettisesti varsin vahvoja ja kokeellisia-kin, ne eivät merkitse uskontotieteen loogis-matemaattista ihannetta. Näkisin siis, ettei loogis-matemaattinen ote ole aina riittävä tai sovelias merkitysten tutkimuksessa, kehittyisi se kuinka vahvaksi tahansa. Mielekäs ja toimiva totuudenmukainen tieto määrittyy todellisuuden ja sen kanssa vuorovaikuttavan olennon havainto- ja tietojärjestelmän ”yhteispelistä”. Jonkin merkityssysteemin upottaminen sen mekaniikkaa matemaattisesti kuvaaviin kausaalilakeihin on korkeassa abstraktiotasossa ja tiedon ”tiiviydessään” tietysti varsin informatiivista. Mutta vaikka vahva matematisointi olisi mahdollista ja sitä tehtäisiin kaikkien havaittujen merkitysten osalta, kognitiivisen järjestelmämme ominaisuuksien vuoksi ihmistieteellistä tietoa ei olisi mielekästä rajata vain siihen. Matematisoitu tieto ei poistaisi laadullisen tiedon vastaanottamisen kykyä ja tarvetta merkitysten inhimillisestä tiedonkäsittelyjärjestelmästä. Mieleme ei ole toistemme, tai yleisemmin merkitysolentojen, suhteen rakentunut olennaisesti matemaattisten merkitysten käsittelijäksi, emmekä pärjää vain matemaattisella merkitysten prosessoinnilla. Matkaopaskirjanen (laadullinen kuvaus) kertoo yksittäisestä matkakohteesta paljon sellaista, mitä kohteen matemaattisesti selittävä kausaalilaki ei pysty välittämään.

Ihmistieteellisessä (merkitysten) tarkastelussa toisen ihmisen ja ihmiselämän eläytyvä tai samaistuva ymmärtäminen tai tajuaminen on aina tutkimuksen teon tietoinen tai tiedostamaton ainesosa. Tämä pätee, oli tutkimus sitten teoreettisesti kuinka vahvaa tai matemaattista tahansa – tai vaikka tutkijalla olisi matemaattinen uskontotieteenihanne.¹³ Ymmärtämistoimintomme myötä käsitämme merkitysten merkityksiä, kiinnostavuuksia, ongelmallisuuksia ja ratkaisujen suuntia. Kenttätöyössä eläytyvä ymmärtäminen voi jopa toimia aineiston keruun syventävänä tai ”hiljaista tietoa vastaanottavana” menetelmänä (muttei päätelmien perusteena, ne on erikseen osoitettava kerätystä aineistosta). Kemiallinen reaktio ei koe merkityksiä, joihin samaistua, joten niiden tutkimuksessa ei tapahdu vastaavaa ymmärtämisen rakentumista suhteessa tutkimuskohteeseen.

Ymmärtämistoiminto tutkijan ja tutkittavan välillä ei määritä ihmistiedettä jonkinlaiseksi ymmärtävän menetelmän käytöksi tai ymmärtämiseksi. Toisten ymmärtäminen on synnynnäinen ominaisuutemme ja myös kehitettävä taito. Se vaikuttaa hermeneuttisen tiedonhankintamenetelmän käytössä, mutta on eri asia kuin tämän menetelmän käyttö.

Ymmärtäminen liittyy myös uskontotieteellisen tiedon käytännölliseen arvoon tai tarkoitukseen, toisin kuin ainakaan pääosaan luonnontieteitä. Luonnontieteellisen tiedon tarkoituksena on pidetty aineisten antamista maailmankuvan rakentamiseen – älyllisen uteliaisuuden tyydyttämistä – ja pyrkimystä ”teknisesti” hallita luonnonilmiöitä ennustamalla ja manipuloimalla niitä, jotta niihin voisi yhä paremmin sopeutua. Maailmankuvallinen tarkoitus toimii myös ihmistieteellisen tiedon osalta, mutta ”tekninen” sopeutumistarkoitus ei. (Ks. Niiniluoto 1980,

¹² Ks. tästä aiheesta myös Raatikainen 2005, 50–59.

¹³ Kehittynyt tekoäly saattaisi voida tuottaa hyvää merkitysten analyysiä ja selittämistä, vaikkei tuntisi ja elämyksellisesti tiedostaisi mitään, mutta ihmisen tekemässä ihmistieteessä ymmärrystoiminto on aina väistämättä läsnä.

69–71.) Ei olisi eettistä, mielekästä eikä kestävää käyttää tietoa esimerkiksi toisten arvomaailmoista heidän kontrolloimiseensa. Ihmistieteellisen tiedon tarkoituksena on sen sijaan syventää ja laajentaa toistemme ja itsemme ymmärtämistä ja merkitystietoisuuttamme, kehittää henkisiä ominaisuuksiamme ja kulttuuriamme sekä viitoittaa kohti parempaa sisäistä ja keskinäistä elämänlaatua, aivan kuten Pesonen ja Utriainen (2020, 30–31) uskontotieteen osalta kuvaavat. Voidaan puhua tiedon hermeneuttisesta tai praktisesta välinearvosta. Mikäli myös ihmistieteellisellä tiedolla katsottaisiin olevan tekninen välinearvo, kyse olisi teknokraattisesta tieteenkäsityksestä. (Ks. Niiniluoto 1980, 71.)¹⁴

Tiedon hermeneuttinen välinearvo koskee kaikkea objektiivista (ja normatiivista, tästä edempänä) uskontotiedettä, myös kokeellista ja kvantitatiivista. Minkään ihmistieteellisen tutkimuksen erityismenetelmä tai sisältö ei muuta sen käyttöarvoa tekniseksi. Esimerkiksi psykologiset tiedot ovat toisten ja itsemme ymmärtämistä, eivät tieteen ulkopuolisten ihmisten kontrolloimista varten. Vaikkapa tieto, ettei yöllinen ilkeä hahmo ole paha henki vaan unihalvauksen piirre, lisää itseymmärrystämme ja on sellaisen välineenä nähtävä, ei ulkoisen kontrollin keinona. Tässä mielessä ”kovakin” ihmistiede on aina ”pehmeää”. Tosin yhteiskuntatieteiden tuloksilla on ystävällinen teknissävytteinen ulottuvuus sikäli, että niitä hyödynnetään yhteiskunnallisten prosessien ohjailuissa.

Aina ihmiset eivät tietysti pidä heidän käsityksistään poikkeavista tiedoista. Voitaisiin siis kysyä, onko sellaisten esittäminen ihmistieteissä eettistä, vaikka se onkin mahdollista. Etiikka menee tiedon hankkimisen edelle. On selvää, että ihmistieteissä on saatava tuottaa monenlaista tietoa, sillä siitä on valtavasti hyötyä ihmisymmärryksen kannalta. Monipuolisen tiedon saamiseen ja arvioimiseen on annettava kaikille mahdollisuus. Olisi epäeettistä jättää hankkimatta ja jakamatta tietoa siksi, että jotkut voivat suuttua. Olisi myös epäkunnioittavaa ja ihmisten yläpuolelle asettumista holhota heitä toppuutteleamalla heille ehkä epämieluisaa (mutta ehkä josakin vaiheessa heille tärkeäksi osoittautuvaa) tietoa. Onhan siedettävä todellisuutta koskevia erilaisia käsityksiä ja sekin kasvattaa ja kehittää meitä, ollen osa ihmisymmärryksemme matkaa. Jokainen kuitenkin viime kädessä itse päättää itselleen toimivan totuuden, vaikka sitä eri tietojen ympäröimänä saakin usein uudelleenarvioida. Tutkimuksen teon, tutkimuskielen ja tutkimuksesta keskustelun on tietysti oltava asiallista ja kaikkia osapuolia kunnioittavaa.

Uskontotieteellistä tiedonhankintaa ja saavutettujen tietojen käytännöllistä arvoa ei pidä sekoittaa toisiinsa. Uskontotiede on tiedon hankkimista (uskonnollisista ja niihin kiinnostavasti liittyvistä ilmiöistä), mutta saavutetuilla tiedoilla on ymmärtämisen käyttötarkoitus. Vaikka uskontotiede ei siis ole ymmärtämistä, vaan tiedon hankkimista, tietoa hankitaan ymmärtämistavoitteen vuoksi.

Yllä tutkaillut asiat ovat ihmistieteissä silmiinpistäviä ja intentionaalis-teleologisen selittämisen rooli on ihmistieteissä korostunut. Nämä seikat lienevät syynä sille, että luonnon- ja ihmistieteet monesti koetaan hyvin erilaisiksi, huolimatta niiden perustavista yhtäläisyyksistä. Kyseisten asioiden myötä ihmistieteelliset tutkimukset tulevat kyllä usein hyvin lähelle muun muassa taidetta, kirjallisuutta, elämänfilosofioita, uskonnollisia sisältöjä ja urheiluakin. Näiden alueiden hankkeissa koetetaan usein lisätä ihmisymmärrystämme. Ihmistieteet tuottavat ymmärtämistä varten objektiivista ”raporttietoa”, mainitut alueet subjektiivista oivallus- ja kokemustietoa. Lisäksi esimerkiksi historiallisiin romaaneihin sisältyy huomattavasti tutkittua tai empiiristä ihmistieteellistä tietoa. Ihmistieteiden ja muiden ”ymmärtämishankkeiden” väliset

¹⁴ Luonnontieteiden osalta tekninen käyttöarvo pätee varmasti pääosaan tutkimuskohteita, mutta esimerkiksi ihmisapinoiden osalta voidaan epäilemättä jonkinasteisesti soveltaa myös tiedon hankkimisen ymmärrystavoitetta.

yhteydet ovat siis tälläkin tavoin huomattavat. Edelleen, kuten todettu, objektiivisen ja subjektiivisen tiedon välillä edes ole jyrkkää laatueroa. Ihmistieteet ovat ymmärtämismme yksi väline, ja ihmistieteiden ja kyseisenlaisten alueiden väliset hankkeet ovat tervetulleita.

Normatiivinen uskontotiede

Objektiivinen tutkimus on deskriptiivistä eli kuvailevaa – siinä esitetään miten asiat ovat, niitä kuvaamalla ja selittämällä. Tämän lisäksi on preskriptiivistä tai normatiivista uskontotiedettä, jossa rakennetaan ohjeellisia käsityksiä uskontoon ja uskontotieteeseen liittyen. Pyrkimys ei tällöin ole kuvailla miten asiat ovat, vaan miten niiden tulisi olla tai miten ne olisi mielekästä tai toimivaa käsittää. Tällainen ei ole tarkalleen tiedettä objektiivisuuden tai järkipärisyyden merkityksessä, mutta sen on oltava tieteellisesti vakavasti otettavaa ja järkevää. Normatiivisen uskontotieteen on nähdäkseni nojattava kunkin tarkasteltavan asian aikaisempaan tutkimukseen, alan tutkijoiden kriittiseen keskusteluun, loogiseen ajatteluun, kulloiseenkin aiheeseen liittyviin tarpeellisiin objektiivisiin tietoihin, ja tämän kehyksen autonomiaan. Uskontotieteen normatiiviseksi alueiksi luokittelen uskonnonfilosofian, uskontokritiikin, uskontoaiheisen ideologiakritiikin, uskontotieteenfilosofian (ja tähän sisältyen esimerkiksi uskontotieteen etiikan) ja tutkimuskritiikin.

Uskonnonfilosofiassa uskontoa analysoidaan filosofisesti sen ulkopuolelta ja toisaalta muotoiltaan uskonoppia filosofian keinoin. Uskonnonfilosofia luetaan ensisijaisesti osaksi teologiaa, mutta sitä voitaneen harjoittaa myös uskontotieteessä. Filosofoinnin ei tarvitse rajoittua vain kristinuskoon, vaan sen kohteena voi olla vaikka taolaisuus. Uskontokritiikki eli uskontojen suora arvostelu on oma alueensa, mutta liittyy uskonnonfilosofiaan esimerkiksi jumalatodistusten arvioinnin osalta. Uskontoaiheisella ideologiakritiikillä tarkoitan arvostelua, joka kohdistuu aatteisiin, jotka linkitetään jollakin kiinnostavalla tavalla uskonnollisiin ilmiöihin. Tällainen voi olla jokin ateismin suuntaus tai vaikkapa uskonnon kaltaiseksi muodostunut ilmasto-puhe (ihmisperäistä lämpenemistä vastustava tai puoltava), jonka ilmi- ja/tai piilomerkityksiä kuvataan tai paljastetaan, samalla niitä arvostellen. Kyseiset normatiiviset tarkastelutavat tuottavat mielenkiintoista tietoa, vaikka ne eivät olekaan objektiivisia tutkimuksia. Ne antavat, objektiivisten tietojen lisäksi, aineksia muun muassa maailmankatsomuksellisille ja uskonnon ja tieteen rajapinnan pohdinnolle sekä uskontodialogeille.¹⁵

Uskonnolliset opit ja niiden muotoilut ovat uskontotieteen tutkimuskohde. Saatetaan siis ihmetellä, miten uskonopin (normatiivinen) rakentelu, filosofisesti tai muutoin, voi olla tiedettä. Asia on ilmeisen ongelmallinen, vaikka toki uskonnollisesti sävyttyneellä uskonnonfilosofian osalla on omanlaisensa tiedollinen ja käytännöllinen arvo. Jätän uskonnonfilosofian tämän puolen tieteellisyyden miettimisen tässä tähän. Vastaavasti voitaisiin kysyä, saattaisivatko uskonnollisisältöiset ihmiselämän merkityksellisyyttä avaavat kaunokieliset, eksistentiaalistiset tekstit käydä uskontotieteellisistä kirjoituksista. Onnistuneina tällaiset esitykset sisältävät eittämättä tietoisuuttamme elämänfilosofisesti laajentavaa tietoa. Niiden hyväksyminen tieteeksi venyttäisi kuitenkin tieteen käsitettä liiaksi verraten siihen, mitä tieteellä perinteisesti ja yleensä mielekkäästi käsitetään. Kaiken ei tarvitse olla ”tiedettä” ollakseen tiedollisesti antoisaa tai muutoin tärkeää.

¹⁵ Luonnontieteissäkin on normatiivisia ulottuvuuksia, kuten fysiikassa fysiikan filosofiset pohdinnat, ja tutkimuskritiikkiä. Erityistieteiden filosofiaa tehdään sekä teoreettisen filosofian alalla että usein oman erityistieteen piirissä.

Uskontotieteenfilosofiassa koetetaan tieteenfilosofislähtöisesti¹⁶ muodostaa käsitystä siitä, miten uskontotiede tai sen osiot tulisi tieteellisinä alueina käsittää. Tämä kirjoitus on esimerkiksi uskontotieteenfilosofinen. En ensisijaisesti kuvaile ja selitä uskontotiedettä, vaan pyrin esittämään, miten olisi mielekästä ymmärtää kysymystä uskontotieteen objektiivisuudesta. Edelleen, suuri osa uskontotieteestä on toisten tutkijoiden esitysten kritiikkiä tai arviointia, jolloin niitä ei ensisijaisesti kuvailla, vaan argumentoidaan, mikä niissä on pielessä ja hyvää.

Pitäisin kuitenkin objektiivista perustutkimusta uskontotieteessä ensisijaisena ja normatiivista toissijaisena. Tämäkin kirjoitus on eräänlainen objektiivisen uskontotieteellisen tutkimuksen aputieteellinen teksti. En kuitenkaan millään tavoin väheksy normatiivisten näkökulmien tärkeyttä. Ne ovat välttämättömiä ja monin tavoin hyödyllisiä.¹⁷

Lopuksi

Uskonnollisten uskomusten kautta käsitellään usein perimmäisiä kysymyksiä, kuten mistä tulemme, mihin olemme matkalla, millainen todellisuus syvimmillään on ja mikä on tämän kaiken tarkoitus. Samaten uskontotiede niiden tutkimuksena on osa ihmiselämän perustavien asioiden keskustelun ja käsittelyn kenttää, erilaisten ideologisten, tieteellisten, filosofisten ja taiteellisen lähestymistapojen kanssa. Uskonnollisuus myös vaikuttaa merkittävästi elämämme luke-mattomilla osa-alueilla, kuten evoluutiobiologisissa rakenteissa, kouluopetuksessa, politiikassa ja mielenterveydessä. Uskontotiede on laaja, syvällinen ja tieteellisesti sekä henkisesti vaativa ala, joka tuottaa tärkeää tietoa sydämen ja älyllisen sivistyksemme takaamiseksi ja lisäämiseksi.

Kosmisesti onnea Heikki!

Kirjallisuus

Haaparanta, Leila & Ilkka Niiniluoto

1995 *Johdatus tieteelliseen ajatteluun*. Helsinki: filosofian laitos.

Järnefelt, Elisa

2013 *Created by Some Being: Theoretical and Empirical Exploration of Adults' Automatic and Reflective Beliefs about the Origin of Natural Phenomena*. Helsinki: University of Helsinki, Division of Study of Religions.

Kamppinen, Matti

2009 *Systeemiajattelu, rationaalisuus ja uskonto. Kriittisen uskontotieteen näkökulmia*. Turku: Turun yliopisto, uskontotiede.

¹⁶ Ks. tieteenfilosofiasta Kokkonen & Reijula 2023 ja Niiniluoto 1980 ja 1983.

¹⁷ Jakaisin edellisen perusteella uskontotieteen yleisimmillään empiiriseen ja normatiiviseen alueeseen. Empiiristä aluetta voisi nimittää myös objektiiviseksi uskontotieteeksi, mutta tällainen luonnehdinta tuntuu hieman oudolta. Totunnaisuuden ja ymmärrettävyyden vuoksi olisi mieluummin puhuttava empiirisestä uskontotieteestä (joka on objektiivista, toisin kuin esimerkiksi arkihavainnointi, joka sekin on empiiristä, havainnollista). Tosin käsitteellä empiirinen tutkimus voidaan uskontotieteessä viitata myös ainakin kenttätyöaineistoja käyttävään tutkimukseen.

Kokkonen, Tomi & Sami Reijula

2023 Tieteenfilosofia. <https://filosofia.fi/fi/ensyklopedia/tieteenfilosofia> Katsottu 17.1.2026.

Niiniluoto, Ilkka

1980 *Johdatus tieteenfilosofiaan. Käsitteen- ja teorianmuodostus*. Helsinki: Otava.

Niiniluoto, Ilkka

1983 *Tieteellinen päättely ja selittäminen*. Helsinki: Otava.

Närvä, Jaakko

2014 Ratkaisuehdotus uskonnon määrittelykysymykseen. – *Uskonnontutkija – Religionsforskaren* 2, 1–27. Katsottu 20.1.2026.

Pesonen, Heikki & Terhi Utriainen

2020 Mitä on uskontotiede? – Heikki Pesonen & Tuula Sakaranaho (toim.), *Uskontotieteen ilmiöitä ja näkökulmia*, 27–54. Helsinki: Gaudeamus.

Raatikainen, Panu

2014 Looginen positivismi ja Wienin piiri. <https://filosofia.fi/fi/ensyklopedia/looginen-positivisimi-ja-wienin-piiri> Katsottu 26.12.2025.

Raatikainen, Panu

2005 Ihmistieteet – tiedettä vai tulkintaa? – Anneli Meurman-Solin & Ilkka Pyysiäinen (toim.), *Ihmistieteet tänään*, 39–61. Helsinki: Gaudeamus.

Tuomela, Raimo

1994 Tieteellisestä maailmankäsityksestä. – Vesa A. Niskanen (toim.), *Tieteellisten menetelmien perusteita ihmistieteissä. Opiskelijan opas*. Helsinki: Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.

Jaakko Närvä on väitellyt aiheesta *Ufologia ja ufokokemukset uskonnollisina ilmiöinä* Helsingin yliopistossa.